

Висновки експертів

ОГЛЯД СИТУАЦІЇ З ВПО у І півріччі 2016 року

(Продовження. Початок читай у номері «Позиції» від 30 липня 2016 р.).

ПОЗИЦІЯ КОМІСАРА РАДИ ЄВРОПИ

11 липня була оприлюднена доповідь Комісара Ради Європи з прав людини за підсумками візиту 21-25 березня до Києва, Дніпропетровська та неконтрольованих районів Донецької та Луганської областей.

Частина рапорту присвячена правам ВПО. Загалом Комісар позитивно оцінив рамкові законодавчі ініціативи, які дали можливість запустити фактично з нуля механізми гарантування прав ВПО попри брак досвіду і ресурсів. Проте в рапорті також є і критичні зауваження. Принципове з них – механізми проведення верифікації. Напередодні візиту Комісара до України, у березні 2016 року, було призупинено виплати близько 600 тисячам ВПО, і це відбулося без попередження. У деяких регіонах процес затягнувся у часі через брак координації та обміну інформацією між державними органами, залишивши без виплат тих, для кого вони є єдиним джерелом існування.

Ключові рекомендації Комісара про вдосконалення політики щодо ВПО:

Потрібно переглянути нормативну базу з метою роз'єднання прив'язки права на отримання соціальних виплат до наявності статусу ВПО.

Призупинена адресна допомога ВПО має бути повністю відновлена.

Комісар не заперечує права держави проводити верифікацію, але вона мусить бути індивідуальною, тобто не можна призупиняти виплати в масовому порядку, як це робили досі.

Алгоритми верифікації та призупинення виплат повинні бути чітко прописані на законодавчому рівні.

Всі законодавчі нововведення мають відповідати стандартам захисту прав людини. Новостворене Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб повинно перейняти всі функції у реалізації державної політики щодо ВПО. На думку Комісара, сьогодні вони занадто розпорошені між різними відомствами.

Крім того, Комісар висловився і щодо виплати пенсій на окупованих територіях. Його позиція така, що необхідно створити окремі механізми, які б дозволяли виплачувати пенсії всім, хто має на них право.

ВІДШКОДУВАННЯ ЗРУЙНОВАНОГО ЖИТЛА

6 травня Апеляційний суд Донецької області задовольнив скаргу мешканки Слов'янська, житло якої згоріло внаслідок обстрілу в червні 2014 року, та присудив їй компенсацію в розмірі 387 000 грн. Розмір компенсації був встановлений виходячи з опосередкованої вартості спорудження житла в Донецькій області. Це перше таке рішення з початку антитерористичної операції на сході України.

Ключовим доказом для прийняття позитивного рішення стало те, що було

доведено пошкодження квартири саме під час і внаслідок проведення антитерористичної операції. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» передбачає компенсацію за шкоду, заподіяну громадянам терористичним актом, за рахунок коштів Державного бюджету України.

Представники Кабінету міністрів України заперечували позов, аргументуючи, що відшкодувати повинен той, хто завдав шкоди. Проте суд вирішив, що обов'язок відшкодування покладається на державу незалежно від її вини. Натомість до держави переходить право стягнення суми відшкодування з осіб, які заподіяли цю шкоду, що насправді нереально.

До уваги також була взята практика Європейського суду з прав людини. Позиція ЄСПЛ ґрунтується на ствердженні про абсолютну відповідальність держави. У рішенні від 8 січня 2004 у справі Айдер та інші проти Туреччини (Ayder and Others v. Turkey) Європейський суд з прав людини вказав, що держава може бути притягнута до відповідальності з метою компенсації шкоди тим, хто постраждав від дій нестворених осіб або терористів, коли держава визнає свою нездатність підтримувати громадський порядок і безпеку або захищати життя людей і власність (п. 70).

ВПО НА РИНКУ ПРАЦІ

На початку березня Міжнародна організація праці (МОП) опублікувала результати дослідження щодо поведінки внутрішньо переміщених осіб на ринку праці, яке було проведене в червні 2015 року. Це єдине всеукраїнське дослідження, що дає можливість вивчити поведінку ВПО, які не зареєструвалися в державній службі зайнятості (ДСЗ). Раніше були доступні лише соціально-демографічні характеристики ВПО, які скористалися послугами ДСЗ. Станом на березень 2016 року таких було лише 40% від внутрішніх переселенців, які заявили про потребу працевлаштування. Дослідження ж МОП більш глибоке, адже додатково до даних про стать, вік, освіту та професійно-кваліфікаційний рівень в рамках цього дослідження збирали детальну інформацію про якість поточної зайнятості, проблеми при пошуку роботи, майбутні наміри та очікування ВПО.

Поділ на категорії зайнятих, безробітних, економічно неактивних

Згідно з опитуванням, близько третини ВПО не зверталися за допомогою у працевлаштуванні до служби зайнятості, тому що навчалися, були на пенсії, доглядали за маленькими дітьми або були непрацездатними. Частина ВПО (16%) не зверталася до служб зайнятості, оскільки знайшли роботу самостійно або були переведені на нове робоче місце в іншій частині України. Як ті, хто працевлаштувався самостійно, так і ті, хто ще шукає роботу та не звертається до ДСЗ, відзначають, що вакансії служби зайнятості низькооплачувані та не відповідають навичкам ВПО. З іншого боку, показники економічної неактивності та

безробіття були значно вищими серед ВПО, ніж у середньому по Україні. Рівень економічної неактивності серед ВПО складав 46,8% в той час, як у середньому по Україні на момент проведення опитування він становив 38%.

Важливо розуміти, скільки осіб, які наразі не мають наміру працювати, можуть почати працювати після створення відповідних умов. За оцінкою МОП, 53% опитаних економічно неактивних, серед яких жінки з маленькими дітьми, студенти та особи, що не шукали роботу через труднощі з пошуком (проблеми з документами, зневіра в тому, що можна знайти підходящу роботу, тощо), можуть вийти на ринок праці. Тож МОП рекомендує зосередитися на заходах, що полегшать перехід молоді та жінок від неактивності до зайнятості.

Рівень безробіття (частка тих ВПО, що не мали роботи, але готові були взятися до праці, серед усіх економічно активних ВПО) становив 34,1% у порівнянні з 9,6% в середньому по Україні за 1 квартал 2015 року (за методологією МОП). Більшість безробітних – жінки, особи віком до 45 років, з вищою освітою, з дещо меншим досвідом роботи, ніж зайняті, та порівняно гіршими навичками роботи з комп'ютером та Інтернетом.

ГАЛУЗИ, В ЯКИХ ЗАЙНЯТІ ВПО

Основні сектори економіки, у яких були зайняті безробітні ВПО до переміщення, це торгівля, промисловість, будівництво, транспорт та освіта. Той факт, що промисловців вдвічі частіше можна зустріти серед безробітних, ніж серед зайнятих, є доказом специфічності їхніх навичок та труднощів у застосуванні їх на новому місці проживання. Опитування також показало, що для ВПО основними каналами пошуку роботи є оголошення в Інтернеті, газетах та на вулиці. Кожен третій ВПО напяму контактує з роботодавцем, кожен четвертий шукає роботу через родичів, друзів та колишніх колег, і тільки кожен десятий відповідав на вакансії з бази державної служби зайнятості. Більшість безробітних шукали роботу на повний робочий день, а в неповному робочому дні був зацікавлений кожен п'ятий. Водночас на тимчасову чи випадкову роботу готовий був погодитися майже кожен п'ятий. Опитування визначило і середню мінімальну заробітну плату, на яку б погодилися ВПО – 3 500 гривень, що є відносно високим показником. Порівняно високі запити можна пояснити необхідністю платити за оренду квартири та купувати товари тривалого вжитку, які були втрачені в результаті вимушеного переміщення.

Дві основні проблеми, з якими стикалися приблизно 40% ВПО під час пошуку роботи, – це низькі заробітні плати та невідповідність вакансій їхній освіті та професії. Однак тільки половина опитаних виявили бажання навчатися, аби покращити свої навички. Також третина внутрішніх переселенців зазначили, що роботодавці часто не хочуть їх наймати й таким чином дискримінують ВПО відносно місцевого населення.

Рівень зайнятості ВПО становив 35,1%, у середньому по Україні він сягав 56%. Майже кожна третя зайнята внутрішньо переміщена особа працювала в секторі торгівлі, ремонту автотранспортних засобів та автомобілів, що практично відповідало структурі зайнятості ВПО до переміщення. Варто зазначити, що в середньому по Україні населення рідше працює в цьому секторі.

Галузь будівництва – друга за популярністю серед зайнятих ВПО. Хоча ці сектори спроможні забезпечити ВПО роботою, працевлаштування як в секторі торгівлі, так і в будівництві не завжди офіційне та часто не забезпечує довгострокову роботу. Дуже часто ВПО погоджуються на роботу, яка вимагає нижчої кваліфікації, ніж їхня власна. Більшість ВПО вважає, що їхнє теперішнє місце роботи гірше, ніж до переміщення, та хотіли б змінити свою роботу, але тільки половина тих, хто хотіли б змінити роботу, шукали нову протягом двох тижнів, що передували опитуванню.

До того ж, 34% усіх ВПО зайняті в тіньовій економіці у порівнянні з 16% в середньому по Україні, і навіть наявність вищої освіти не гарантує зайнятості в офіційному секторі. Це свідчить про більшу незахищеність ВПО на ринку праці у порівнянні з рештою населення.

ПРО РОБОТОДАВЦІВ

Значна частина роботодавців, що взяла участь у глибоких інтерв'ю, мали досвід найму ВПО. Переважна більшість роботодавців, що найняли ВПО, залишили гарні відгуки про цю групу працівників та зазначають, що вони часто більш старанні та відповідальні, ніж місцеві жителі, оскільки більше залежать від працевлаштування. З іншого боку, деякі роботодавці західної України визнають, що мають упереджене ставлення до ВПО та вважають, що ВПО схильні до кримінальної діяльності та не дуже добросовісні у виконанні робочих обов'язків. Ці роботодавці також думають, що не всі ВПО є лояльними до української влади та часто є проросійськи налаштованими, що може викликати напругу в колективі.

Однак основним бар'єром до найму ВПО залишаються погані економічні умови, які призвели до скорочення прибутків та не дозволяють роботодавцям розширювати штат. А проблеми з документами (відсутність реєстрації місця проживання чи трудової книжки) не є основними перепонами для працевлаштування, як зазначають роботодавці. Хоча більшість зайнятих ВПО не мають намірів переїжджати протягом наступного року, роботодавці схильні стверджувати, що ця невизначеність є перешкодою для працевлаштування ВПО та їхнього навчання на роботі.

Варто звернути увагу, що більшість роботодавців не знають про переваги найму внутрішніх переселенців та про державні програми, які б могли зменшити їхні витрати на співпрацю з цією групою населення.

Андрій Солодзько, Олександр Слободян, Аналітичний центр CEDOS

Ситуація

«Харківські переселенці?! Ні, не чули», – реакція Мукачівського соцзахисту

22 роки пані Олена пропрацювала вчителькою початкової школи. Все своє життя вона віддано присвятила роботі. Разом з чоловіком виховують трьох дітей. Коли почалися бойові дії на сході України, сім'я вимушено покинула місто Ізюм. Родина втратила свій будинок, все майно. З першого погляду для держслужбовців – буденна історія переселенців. Але чиновники відмовляють у поновленні довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб, навіть враховуючи ті обставини, що дані посвідки вже видавалися Управлінням соціального захисту населення Мукачівської районної державної адміністрації.

«Наш будинок в зоні АТО розташований біля стратегічної траси. Пригадую як по нашій дорозі їхали танки, «тягачі». В сусідів була шиномонтажна майстерня, а коли туди точали заїжджати танки – це вже була остання краплина на користь переїзду. Прибувши сюди ми не мали жодного знайомого. Дібралися з чотирма «рюкзачками». Першими нашими помічниками була

одна з релігійних громад, – ділитися спогадами харківська переселенка. – Звісно, на початку було важко адаптуватися. Цілий рік я стояла на обліку шукаючи роботу за спеціальністю. Працевлаштувалася самостійно і зараз вже продовжую працювати по професії в приватній школі. Житло шукали довго, бо через те, що ми багатодітна сім'я, зазвичай отримували відмову. Але все ж таки ми знайшли дім і зараз проживаємо в селі Мукачівського району».

Чоловік Олени брав активну участь в обороні територіальної цілісності, був у самообороні міста Ізюм. Сім'ї неодноразово погрожували і саме це стало ще однією причиною, чому вони вирішили покинути рідне місто. Тепер повертатися додому небезпечно, тож родина висловлює своє бажання залишитися на Закарпатті, адже тут їм подобається.

Відповідно до наказу Антитерористичного центру при Службі Безпеки України № 33/6/а від 07.11.2014 року, Харківська область в період з 07.04.2014 по 14.09.2014 визначена як район проведення АТО. А згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1053-р та діючого № 1275-р, місто Ізюм, з якого виїхала родина харківських переселенців, входить до переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція.

«Відповідно до статті 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо

переміщених осіб» наша держава має провести всі можливі заходи для створення умов добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні. Добровільного і тільки добровільного повернення! У справі з нашими співвітчизниками, які виявилися переселенцями із Харківської області неможливо допустити навіть думки, щоб державні органи, а саме Мукачівський соцзахист, сприяли до примусового повернення цих людей в небезпечне для їхніх життів місто», – зазначив представник УГСПЛ Борис Кондратюк.

Управління соціального захисту населення Мукачівської районної державної адміністрації повідомило пані Олену про технічну неспроможність поновити довідки їхній сім'ї. «Тепер ви не переселенці, а звичайні громадяни, бо місто Ізюм не зона проведення АТО», – заявили держслужбовці.

Цікаво, невже Закони України тепер тлумачить не Конституційний суд а місцеві чиновники?

Відсутність діючих довідок нанесло сім'ї переселенців значних матеріальних та інших втрат. «Зокрема, це вплинуло на те, що ми не зуміли скористатися пільгами при вступі у навчальний заклад дитини, втрата пільг за оплату навчання, проблема з оформленням закордонного паспорта, оновлення фото у внутрішньому паспорті», – прокоментувала пані Олена. А це порушення соціально-економічних та гуманітарних прав громадянина України!

Громадськість натомість, так само як і постраждалі, очікує об'єктивної реакції чиновників.

Зараз сім'я харківських переселенців з допомогою УГСПЛ звернулася до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та висловлює готовність відстоювати свої права у суді.

Мережа громадських приймалень Української Гельсінської спілки з прав людини здійснює свою діяльність за фінансової підтримки Уряду Канади через Департамент закордонних справ, торгівлі та розвитку (DFATD), програма «Права людини понад усе» (Human Rights First).

«Громадський простір»